

Shumskaya L. I. Lichnostno-professionalnoe stanovlenie studentov v protsesse vuzovskoy sotsializatsii: dis. ... d-ra psihol. nauk [Students' personal and professional formation in the process of high school socialization] / L. I. Shumskaya. – Minsk : RGB, 2005. – 364 p.

8. Янушевская М. Н. Межличностные отношения в студенческой группе / М. Н. Янушевская, И С. Лобанова // Уровневая подготовка специалистов: государственные и международные стандарты инженерного образования: сборник трудов научно-методической конференции. – Томск : Изд-во ТПУ, 2013. – С. 40–41.

Yanushevskaya M. N. Mezhlichnostnyie otnosheniya v studencheskoy gruppe [Interpersonal relationships in the student group] / M. N. Yanushevskaya, I. S. Lobanova // Urovnevaya podgotovka spetsialistov: gosudarstvennyie i mezhdunarodnyie standartyi inzhenernogo obrazovaniya: sbornik trudov nauchno-metodicheskoy konferentsii. – Tomsk : Izd-vo TPU, 2013. – P. 40–41.

УДК 159.9.075

С. Л. Чуніхіна

Received June 19, 2014;

Revised July 17, 2014;

Accepted July 25, 2014.

«ПСИХОЛОГІЧНИЙ МАЛЮНОК» ЧИНОВНИКА: ДОСЛІДЖЕННЯ ОБРАЗУ

У статті проаналізовано основні підходи до стандартизації та інтерпретації даних рисункових методів у психологічних дослідженнях образів соціальних і політичних об'єктів: «якісний», «кількісний» та «комбінований». Перший підхід ґрунтується на виокремленні універсальної структури малюнка, яка дає змогу інтерпретувати його смисл. В основі другого підходу лежить сюжетна класифікація малюнків та виокремлення типових способів зображення об'єкта. У третьому підході використовують «якісні» та «кількісні» методи збору та інтерпретації даних. На основі цього аналізу запропоновано авторську схему інтерпретації даних методу «Психологічний малюнок» у вивченні особливостей сприймання громадянами державних чиновників. Схема базується на комбінуванні слабо структурованих методів збору інформації (рисунок, експертне опитування) та жорстко структурованих методів обробки отриманих даних (статистичні методи). Сформульовано дев'ять ключових категорій, які визначають конструювання громадянами образів чиновництва: людина – не людина; система влади; тварини; гроші; позитивний реалізм; портретні зображення; геометричні фігури; предмети; «надлюдські» істоти. Виявлено, що ключовою зако-

номірністю сприйняття громадянами чиновників є гуманізація/дегуманізація представників державної влади. Показано, що жінки достовірно частіше «олюднюють» чиновників, демонструючи в цілому позитивне, емпатійне ставлення до них. Особливість чоловічого сприйняття – дегуманізація образу чиновників. Чоловіки схильні акцентувати увагу на так званій «механіці влади»: системі взаємодії в соціальній ієрархії, розподілі ресурсів впливу, насильницькому характері владних відносин. Окреслені напрями подальших досліджень базових психологічних закономірностей соціально-політичного сприймання, які проявляються, з одного боку, у персоніфікації влади в цілому, а з іншого – у дегуманізації конкретних її представників.

Ключові слова: рисункові методи, соціально-політичне сприймання, дегуманізація, персоніфікація, образ чиновника

Chunikhina S. L. Official' s «Psychological Figure»: the Image Study. The main approaches to the standardization and interpretation data of drawing methods in psychological researches of the social and political objects are analyzed in paper: «qualitative», «quantitative» and «combined». The first approach is based on the separation of picture's universal design pattern that allows to interpret its meaning. The second approach is based on the classification of narrative drawings and selection of typical methods of the object image. In the third approach «qualitative» and «quantitative» methods of collecting and interpreting data are used together. The author's approach to the «Psychological figure» data interpretation is proposed in the study of the government officials images. This approach is based on a combination of non- structured data collection methods (drawing, expert interviews) and structured methods of data processing (statistical methods). Nine key categories that determine the design of the images of the bureaucracy are distinguished: a human being– not a human being; government structure; animals; money; positive realism; portraits; geometric shapes; objects; «superhuman» beings. It has been revealed that the main trend in citizens perception is to humanize / dehumanize of government officials. It has been shown that women are significantly more likely to «humanize» the officials, have a generally positive, empathic attitude towards them. Feature of male perception is to dehumanize officials. Men tend to focus on the so-called «mechanics of power»: the system of interaction in the social hierarchy, influence the allocation of resources, the violent nature of power relations. Basic psychological patterns of socio-political perception research areas are designated in the personification of power, on the one hand, and the dehumanization of officials, on the other hand.

Keywords: drawing methods, socio-political perception, dehumanization, personification, the official image

Чунихина С. Л. «Психологический рисунок» чиновника: исследование образа. В статье проанализированы основные подходы к стандартизации и интерпретации данных рисуночных методов в психологических исследованиях образов социальных и политических объектов: «качественный», «количественный» и «комбинированный». Первый подход базируется на выделении универсальной структуры рисунка, которая позволяет интерпретировать его смысл.

В основе второго подхода лежит сюжетная классификация рисунков и выделение типичных способов изображения объекта. В третьем подходе используются «качественные» и «количественные» методы сбора и интерпретации данных. На основе этого анализа предложена авторская схема интерпретации данных метода «Психологический рисунок» в изучении особенностей восприятия гражданами государственных чиновников. Схема базируется на комбинировании слабо структурированных методов сбора информации (рисунок, экспертный опрос) и жестко структурированных методов обработки полученных данных (статистические методы). Сформулированы девять ключевых категорий, которые определяют конструирование гражданами образов чиновничества: человек – не человек; система власти; животные; деньги; позитивный реализм; портретные изображения; геометрические фигуры; предметы; «сверхчеловеческие» существа. Выявлено, что ключевой закономерностью восприятия гражданами чиновников является гуманизация/дегуманизация представителей государственной власти. Показано, что женщины достоверно чаще «очеловечивают» чиновников, демонстрируя в целом позитивное, эмпатическое отношение к ним. Особенностью мужского восприятия является дегуманизация образа чиновников. Мужчины склонны акцентировать внимание на так называемой «механике власти»: системе взаимодействия в социальной иерархии, распределении ресурсов влияния, насильственном характере властных отношений. Обозначены направления дальнейших исследований базовых психологических закономерностей социально-политического восприятия, проявляющиеся, с одной стороны, в персонификации власти в целом, а с другой – в дегуманизации конкретных ее представителей.

Ключевые слова: рисуночные методы, социально-политическое восприятие, дегуманизация, персонификация, образ чиновника.

Постановка наукової проблеми та її значення. Репрезентація політичних об'єктів (влади, держави, політичних лідерів та інститутів тощо) у масовій та індивідуальній свідомості відчутно впливає на політичну поведінку громадян, зокрема завдяки антиципативному значенню соціально-політичної перцепції [2]. Тому вивчення політичних образів і концептуалізація проблеми політичного сприймання на цій основі уявляється водночас і важливим, і складним науковим завданням.

Його складність полягає у важкодоступності психічних образів для емпіричного дослідження, що пов'язано із загальною проблемою «непроникності» психічного, а також із процесами кодування/декодування психічного змісту, які спричиняють неодмінні помилки в його інтерпретації в процесі інтроспекції і зовнішнього спостереження. Тому в психологічній науці не припиняються спроби удосконалити дослідницький інструментарій, який дав би змогу розширити

уявлення про структуру і «життєвий цикл» психічних образів. Цей пошук відбувається в умовах зростання популярності так званих «м'яких», або слабо структурованих, методів збору первинної інформації у психологічних дослідженнях. І на цьому тлі загострюється проблема вдосконалення методів обробки цих даних для встановлення «законовідповідності» досліджуваних психічних реалій [6]. Як зауважує М. Слюсаревський, розв'язання цієї методологічної проблеми полягає у збалансуванні «тенденції “пом'якшення” методів збору інформації з тенденцією ускладнення математичного апарату її аналізу» [6, с. 16].

Найбільш розроблений наразі підхід до емпіричного вивчення образів базується на концепції дворівневої (несвідоме і свідомість) будови психіки, яка постулює співіснування двох систем категоризації інформації: невербальної (або довербальної) і вербальної [4]. Не заперечуючи постулату про єдність психічного простору та проникність рівнів психіки для перетікання змісту в обох напрямках, дослідники все ж схильні до відокремленого вивчення свідомих та несвідомих компонентів психічних образів із застосуванням окремих методологічних підходів для кожного з рівнів відображення [2; 3; 4]. Зокрема, для дослідження усвідомлюваних компонентів психічного образу широко використовуються анкетування, опитування, вербалізовані психосемантичні методи. Несвідомий рівень образу виявляється через застосування методів образної психосемантики (коли як значення виступають графічні образи, звуки, запахи тощо), методи спрямованих асоціацій, рисункові методики.

Рисункові методики – найпоширеніший метод експериментального дослідження образів політичних об'єктів. Процедурно простий, цей метод відкриває доступ до глибинних смислових структур особистості, допомагає отримати точне уявлення про її істинні соціальні настановлення, утворені внаслідок взаємодії з певними соціальними об'єктами [1; 9].

Водночас при застосуванні методу психологічного малюнка виникає низка методологічних труднощів. Перша трудність пов'язана з потребою розмежовувати при інтерпретації малюнка власне образ об'єкта і проєктований матеріал (проєкції внутрішньоособистісних конфліктів респондентів). Ще одна проблема полягає в трансформації якісних параметрів інтерпретації малюнка в кількісні дані, тобто у стандартизації результатів рисункових методик.

Наразі можна говорити про сформування трьох базових методологічних підходів до інтерпретації результатів рисункових методів, розроблених для цілей соціально-психологічних і політико-психологічних досліджень: якісного, кількісного і комбінованого.

Перший підхід ґрунтується на виокремленні універсальної структури малюнка, яка дає змогу інтерпретувати його смисл у «якісній» термінології. Наприклад, Т. Фоломєєва і О. Бартенєва запропонували схему аналізу когнітивних, емоційних та мотиваційних компонентів образу на основі виділення та інтерпретації таких структурних елементів малюнка, як композиція, форма, предметні образи, колір, щільність заповнення аркуша [7]. У дослідженні Н. Хазратової психологічного мотивування взаємин особистості та держави в малюнках фіксувалися ознаки двох «архетипів», які були взяті за основу інтерпретації зображень: агресивності і дистантності образу держави [8]. В емпіричному дослідженні О. Скар, націленому на визначення емоційно-оцінного ставлення сучасного студентства до держави за допомогою малюнка на тему «Я і держава», виділялися «формальні» характеристики образів (композиційної, просторової організації рисунків) та їхні типові взаємозв'язки: розміри фігур та їхнє взаємне просторове розміщення; відстань; наявність або відсутність ознак зв'язку (або взаємодії), впливу та тиску між фігурами; символіка використаних образів; когнітивна складність або простота зображень [5].

Загалом можна зазначити, що якісний підхід до інтерпретації рисункових методів дає змогу глибоко і повно інтерпретувати кожен малюнок, проте не дає вичерпної відповіді на узагальнювальні питання, ускладнює встановлення причинно-наслідкових зв'язків та закономірностей конструювання тих чи інших образів.

Другий підхід полягає у сюжетній класифікації малюнків та виокремленні типових способів зображення об'єкта. Такий підхід дає змогу сформулювати результати дослідження у «кількісній» термінології: яка частка образів від загальної кількості належить до тієї чи тієї групи, як пов'язані індивідуальні властивості респондентів із вибором того чи іншого типу зображень об'єкта. Одним з яскравих прикладів цього підходу є методологія, розроблена під керівництвом О. Шестопал. Дослідниця пропонує інтерпретувати дані через поєднання аналізу формальних (психологічних) і змістових (сміслових) аспектів малюнка. Психологічний аналіз полягає у виокремленні когнітивних, поведінкових, емоційних, мотиваційних, сміслових ком-

понентів образу, які репрезентують себе в малюнку через розміщення об'єкта, вибір форм і ліній, і дають змогу вичленувати загальну концепцію несвідомого сприйняття об'єкта. Змістовий аналіз базується на виділенні оригінальних і типових образів, символів, сюжетів, які вказують на метафоричні або асоціативні уявлення про зображені об'єкти [2; 3]. Наприклад, у дослідженні О. Букреєвої виділено такі типові сюжети зображення влади, як система функціонально взаємозалежних владних інститутів; фінансові ресурси та привілеї; всеохопна, переважна сила; тварини; демонічні образи; система соціальної взаємодії «влада-народ» [2].

Сюжетна класифікація малюнків дає змогу отримати чіткі уявлення про типи сприймання тих чи інших об'єктів, проте при такому підході можуть бути втрачені істотні дані щодо індивідуальних особливостей конструювання образів. І це також накладає обмеження на повномірне встановлення універсальних закономірностей сприймання.

Третій підхід до інтерпретації малюнків полягає у поєднанні «якісних» і «кількісних» методів обробки даних. Наприклад, у дослідженні Ю. Шайдуллої, присвяченому вивченню соціальних настанов молоді щодо вживання легких наркотиків та тютюну, застосовуються методи якісного і кількісного кодування малюнків. За допомогою якісного кодування виявляється тематика малюнка, його окремі елементи, оцінюється їх узгодженість або суперечливість, і на цій основі формулюються так звані «осьові» категорії аналізу. Кількісна обробка даних полягає у застосуванні методу вільної класифікації малюнків, результати якого вже підлягають обробці статистичними методами (кластерний аналіз). Важливо зазначити, що на кожному етапі обробки даних у нашому дослідженні використовувався метод експертного опитування. Комбінування якісних та кількісних методів обробки даних дає змогу виявити осьові теми малюнків і класифікувати образи, уникаючи «шумів» дослідницької суб'єктивності, немінучих при якісному кодуванні, і водночас дослідити індивідуальні особливості у формуванні соціальних настанов, які дають важливу інформацію про загальні закономірності сприймання. Зокрема, дослідниці вдалося виявити суперечливість вербалізованого і невербального ставлення до вживання наркотиків у молоді, яка фіксується на індивідуальному рівні, але має загальний характер [9].

Отже, підсумовуючи огляд підходів до інтерпретації даних рисункових методів, хочемо намітити кілька способів подолання

методологічних труднощів у їх застосуванні. По-перше, має йтися про розширення арсеналу збору первинних даних, який може охоплювати не тільки власне малюнки, а й експертні оцінки цих малюнків. Метод експертного аналізу дає змогу делегувати якісний аналіз інформації експертам, а досліднику в такому випадку залишається тільки систематизувати та узагальнити результати цього аналізу [6]. По-друге, важливо якомога повніше використовувати потенціал математичних методів обробки даних, тим більше, що арсенал цих методів завдяки розвитку комп'ютерних технологій стає дедалі доступнішим для дослідників-психологів. На основі цих міркувань ми й побудували власне дослідження.

Мета статті – апробація двоступеневої схеми обробки та інтерпретації даних методики «Психологічний малюнок», отриманих під час дослідження образів державних чиновників, що їх конструюють громадяни на основі власного досвіду владно-підвладної взаємодії та під впливом соціальних стереотипів.

Процедура вивчення образу чиновника за допомогою методу «Психологічний малюнок» включала в себе дві експериментальні серії. У першій серії дослідження взяли участь 137 осіб (66 чоловіків, 71 жінка) віком 17–67 років, представники різних соціальних і професійних груп. Респондентам було запропоновано намалювати чиновника таким, яким вони собі його уявляють, за допомогою набору кольорових олівців (6 кольорів).

Для участі у другій серії дослідження були запрошені експерти: професійні психологи, художники і фахівці у сфері суспільних комунікацій (усього 16 осіб). Їм було запропоновано здійснити вільну класифікацію малюнків, отриманих у першій серії дослідження. У результаті застосування методу вільної класифікації було отримано понад 80 груп (категорій класифікації), тобто експерти групували малюнки в середньому на п'ять груп.

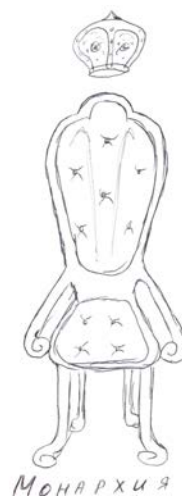
Для отримання більш компактної класифікації малюнків ми здійснили факторний аналіз матриці отриманих даних (методом головних компонент із використанням програми IBM SPSS Statistics 20.0). Було виділено дев'ять найбільших факторів (сукупна пояснена дисперсія – 45 %), які певним чином згрупували категорії класифікації, що їх запропонували експерти. Перша категорія кваліфікує всі малюнки за ознакою антропоморфності, тобто визначає, людина чи ні зображена на тому чи тому малюнку. Для зручності сприймання результатів

дослідження назвемо цю категорію «Людина – не людина» (мал. 1). Друга категорія групує малюнки, де образ чиновника представлений у вигляді схеми взаємодії інституцій, посадових осіб, влади і суспільства. Ця категорія отримала назву «Система влади». Третя група малюнків об'єднує зображення чиновника у вигляді тварини, найчастіше свині. Група названа просто – «Тварини». До четвертої категорії увійшли зображення чиновників, неодмінним елементом яких є гроші й інші атрибути розкошів (автомобілі, приватні маєтки) (назва групи – «Гроші»). П'ята група малюнків – це чиновник у вигляді звичайної людини, із атрибутами професійної діяльності (стіл, ділові папірці, портфель, костюм) або навіть без жодних атрибутів. Ми назвали цю категорію «Позитивний реалізм». До шостої групи віднесено зображення чиновників, виконані в манері портрета: обличчя крупним планом, підкреслення його характерних рис, передача міміки. На цих малюнках можна побачити не просто людину, а індивідуальність, характер, хоч і не завжди позитивно оцінений. Цю категорію ми назвали «Портретні зображення». Сьома група малюнків поєднує зображення чиновника у вигляді геометричних фігур або абстрактних символів (наприклад, «масонського ока»), а восьма – предметів (машини, царського трону тощо). Назвами категорій стали відповідно «Геометричні фігури» і «Предмети». До дев'ятої групи увійшли малюнки, в яких підкреслюється надздібності чиновника, зазвичай в управлінні та маніпуляції іншими людьми. Група отримала назву «Надлюдське».

Мал. 1. Гуманізований та дегуманізований образи чиновника

Респондент-жінка

Респондент-чоловік

Після цього ми присвоїли малюнкам певний ранг за кожною із дев'яти категорій, зважаючи на ступінь виразності відповідної ознаки, визначеної на основі консенсусу експертних оцінок. Десятою ми додали свою категорію – «Колір», де ранговим значенням була кількість використаних у малюнку кольорів (від 1 до 6).

У результаті було отримано матрицю розміром 137 x 10 (137 малюнків, 10 категорій), яка більш зручна для виявлення й аналізу закономірностей сприйняття громадянами чиновників. Зокрема, ми вирішили з'ясувати особливості конструювання образів чиновників залежно від статі респондентів за методом порівняння двох незалежних вибірок (критерій Манна-Вітні). Відмінності зафіксовані за вісьмома з 10 категорій, що характеризують образ чиновника: «Людина – не людина», «Система влади», «Тварини», «Позитивний реалізм» ($p < 0,01$) та «Гроші», «Надлюдське», «Геометричні фігури», «Колір» ($p < 0,05$). Жінки достовірно частіше «олюднюють» чиновника, зображуючи його у вигляді звичайної людини, представника певної соціальної групи. Для жіночих малюнків також характерна багатша кольорова гама, що загалом може вказувати в цілому на позитивне ставлення до чиновництва. Особливістю чоловічого сприйняття є дегуманізація образу чиновника, подання його у вигляді об'єктів неживої природи, геометричних фігур, тварин. Чоловіки акцентують увагу на так званій «механіці влади»: системі взаємодії в соціальній ієрархії, ресурсах впливу (гроші), насильницькому характері владних відносин. Кольорова гама малюнків, що їх виконали чоловіки, досить бідна: найчастіше респонденти використовують один або два кольори, віддаючи перевагу чорному та синьому.

Отримані в нашому дослідженні характеристики образів чиновників змістовно доволі близькі до класифікації малюнків влади, отриманих у дослідженні О. Букреєвої. Подібність сюжетів для зображення як конкретного об'єкта (чиновник), так й абстрактного поняття (влада), звісно, із поправкою на неточну відповідність інструкцій, методики інтерпретації даних, різницю вибірок і т. д., безперечно, заслуговує на увагу. Наприклад, цей факт дає підстави зробити припущення про співіснування в суспільній свідомості двох різноспрямованих тенденцій політичного сприймання: персоніфікації влади та інших соціально-політичних інститутів, з одного боку, і дегуманізації представників влади, державних діячів, чиновників – з іншого.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Евристична цінність рисункових методів робить їх незамінним інструментом пси-

хологічного дослідження образів соціальних та політичних об'єктів на невербальному рівні репрезентації. Аналіз сформованих дослідницьких підходів до стандартизації та інтерпретації даних рисункових методів показує, що найбільш інформативним і з погляду повноти розкриття індивідуального змісту психічних образів, і з огляду на можливість установити узагальнені закономірності їхнього функціонування, є підхід, що комбінує «м'які» засоби збору первинної інформації (власне малюнок, експертне опитування) з «жорсткими» (статистичними) методами обробки візуалізованих даних. Застосування подібного підходу до вивчення образу чиновника за допомогою методу «Психологічний малюнок» дало змогу виявити ключову закономірність сприймання громадянами представників державної влади гуманізацією або, навпаки, дегуманізацією їхнього образу. Показано, що жінки більш схильні бачити в чиновникові передусім людину, а вже потім представника влади, а чоловіки, навпаки, дегуманізують чиновника через об'єктивацію й абсолютизацію владних повноважень та ресурсів впливу. Виявлено також ключові конструкти, які визначають типові образи чиновника: система влади; тварини; гроші; позитивний реалізм; портретні зображення; геометричні фігури; предмети; «надлюдські» істоти. Створення статистично валідизованої типології образів чиновників відкриває шлях до встановлення індивідуально-психологічних закономірностей формування в громадян того чи іншого ставлення до представників державної влади. Важливі перспективи подальших досліджень образів представників державної влади, що їх конструюють громадяни в процесі владно-підвладної взаємодії та під впливом сформованих у суспільстві соціальних стереотипів, також мають бути спрямовані на з'ясування психологічної природи двох різноспрямованих тенденцій, що співіснують у соціально-політичному сприйманні: персоніфікації політичних і державних інститутів влади загалом, з одного боку, і дегуманізації конкретних її представників (чиновників) – з іншого.

Література

1. Артемьева Е. Ю. Изображение как инструмент измерения межличностных отношений / Е. Ю. Артемьева, Г. А. Ковалев, Н. В. Семилет // Вопросы психологии. – 1988. – № 6. – С. 120–126.
Artemyeva E. Izobrazhenie kak metod izmerenia mezhlichnostnyh otnosheniy [Image as a Tool for Measuring the Interpersonal Relationships] / E. Artemyeva, G. Kovalev, N. Semilet // Voprosy psichologii. – 1988. – № 6. – P. 120–126.

2. Букреева О. В. Сравнительный анализ рациональных и бессознательных компонентов образов власти в современной России : автореф. дис. ... психол. наук : спец. 19.00.12. «Политическая психология» / Букреева О. В. – М., 2013. – 22 с.
Bukreeva O. Sravnitelny Analiz Ratsionalnyh i Bessoznatelnyh Komponentov Obrazov Vlasti v Sovremennoy Rossii [Comparative analysis of rational and unconscious components of power images in modern Russia] p abstr. of the dis. for the. Ph.D. degree. psychol. sciencesp special. 19.00.12 «Political Psychology» / O. Bukreeva. – Moscow, 2013 – 22 p.
3. Образы государств, наций, лидеров / под ред. Е. Б. Шестопа. – М. : Аспект Пресс, 2008. – 288 с.
Obrazy gosudarstv, natsiy, liderov [States, Nations, Leaders Images] / ed. by E. Shestopal. – Moscow : Aspect Press, 2008. – 288 p.
4. Петренко В. Ф. Психосемантика сознания / В. Ф. Петренко. – М. : Изд-во Москов. Университета, 1988. – 208 с.
Petrenko, V. Psichosemantika soznania [Psychosemantics of Consciousness] / V. Petrenko. – Moscow : Publishing House of Moscow university, 1988. – 208 p.
5. Скар О. М. Використання проєктивних методик вивчення продуктів творчості в дослідженні емоційно-оцінних ставлень молоді до держави / О. Скар // Простір арт-терапії. – 2010. – № 2. – С. 51–55.
Sknar O. Vykorystannya proektyvnyh metodyk vyvchennya produktiv tvorchosti doslidzhenni emotsiyno-otsinnyh stavlen molodi do derzhavy [Using of Projective Techniques to Study the Products of Creativity in the Young People's Emotional and Evaluative Attitudes to State Research] / O. Sknar // Prostir Art-terapii. – 2010. – № 2. – P. 51–55.
6. Слюсаревський М. М. Імперативи правдивості і смиренності. Про парадигмальний «зсув» у психологічній науці та проблему методів емпіричного дослідження / М. М. Слюсаревський // Наукові студії з соціальної та політичної психології. – 2005. – Вип. 12 (15). – С. 3–21.
Slyusarevsky M. Imperatyvy pravdyvosti i smyrennosti. Pro paradyhmal'nyu «zsuv» u psykholohichniy nautsi ta problemu metodiv empirychnoho doslidzhennya [Imperatives of Truth and Humility. About Paradigmatic «Shift» in Psychological Science and the Problem of Empirical Research Methods] / M. Slyusarevsky // Naukovi Studiyyi z Sotsial'noyi ta Politychnoyi Psykholohiyi. – 2005. – Вип. 12 (15). – P. 3–21.
7. Фоломеева Т. В. Опыт применения проективной методики «Психологический рисунок» в исследовании восприятия социальных объектов / Т. В. Фоломеева, О. М. Бартенева // Вестник МГУ. Сер. 14. Психология. – 2000. – № 2. – С. 27–39.
Folomeeva T. Opyit primeneniya proektivnoy metodiki «Psihologicheskiy risunok» v issledovanii vospriyatiya sotsialnyih ob'ektov [Experience of Application Projective Method «Psychological Figure» in Studies of Social Objects Perception] / T. Folomeeva, A. Bartenevfa // Vestnik MGU. Ser.14. Psychology. – 2000. – № 2. – P. 27–39.

8. Хазратова Н. В. Проблема психологічної детермінації взаємин особистості і держави / Н. В. Хазратова // Наукові студії з соціальної та політичної психології. – 2000. – Вип. 2 (5). – С. 167–180.
Khazratova, N. Problema psykholohichnoyi determinatsiyi vzayemyn osobystosti i derzhavy [Problem of psychological determination of the individual-state relationship] / N. V. Khazratova // Naukovi studiyi z sotsial'noyi ta politychnoyi psykholohiyi. – 2000. – Vol. 2 (5). – P. 167–180.
9. Шайдуллина Ю. А. Методика психологического рисунка в качественном социально-психологическом исследовании : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05 / Шайдуллина Ю. А. – М., 2005. – 236 с.
Shaydullina Y. Metodika psihologicheskogo risunka v kachestvennom sotsialno-psihologicheskom issledovanii [Psychological Figure Methods in Quantitative Socio-Psychological Study] : dis. ... kand. psihol. Nauk : 19.00.05 / Shaydullina Y. – Moscow, 2005. – 236 p.

УДК159.9: 316.614.5

О. Ф. Яцина

Received June 19, 2014;

Revised July 17, 2014;

Accepted July 25, 2014.

ПРОБЛЕМАТИЗАЦІЯ ПРАКТИК ШЛЮБНО-СІМЕЙНОГО ПАРТНЕРСТВА І БАТЬКІВСТВА

У статті проаналізовано зміст різних практик шлюбно-сімейного партнерства і батьківства, формування і співіснування котрих стало можливим завдяки плюралізації дискурсу традиційної сім'ї, шлюбу та батьківства. Практики розглянуто як соціальні конструкти, плюральність яких забезпечується свободою вибору дискурсів. Дискурс сім'ї, шлюбу, батьківства конструює соціальні смисли, відображаючи спосіб буття, де поряд із традиційними формами шлюбно-сімейних стосунків уможлиблюється інший позаструктурний і нелінійний спосіб організації цілісності, що дає змогу особистості формувати різні ідентичності, вільно обираючи різні практики шлюбно-сімейного партнерства та батьківства. Зазначено, що тенденція до стирання меж між протилежними сутностями, що виявляється в іншому ставленні до сексуальної ідентифікації, представленої моделями гомосексуальної чи лесбійської практики стосунків, є іншим способом організації особистістю власного життя. У межах плюралізації дискурсу шлюбно-сімейних стосунків чоловіки/жінки можуть набувати нових ідентичностей, кожна з яких передбачає певну поведінку в контексті різних практик партнерства і батьківства. Сучасні реалії демонструють нам різні типи гендерної ідентичності, практикування яких зумовлено індивідуальним вибором. Зазначено, що трансгендерність характеризується рухливістю і плинністю щодо раніше наявних незмінних гендерних ролей і статевої належності.